

Escola, famílies i comunitat

 *el diari
de l'educació*
.....
RECURSOS EDUCATIUS

**Jordi Collet
Antoni Tort**

Escola, famílies i comunitat

**La perspectiva imprescindible
per educar avui**

Octaedro
Editorial

COL·LECCIÓ: Recursos educatius

SÈRIE: El diari de l'educació

TÍTOL 2: *Escola, famílies i comunitat*

Primera edició: febrer de 2017

© Jordi Collet Sabé i Antoni Tort Bardolet

© d'aquesta edició:
Editorial Octaedro, S.L.
C. Bailèn, 5 – 08010 Barcelona
Tel.: 93 246 40 02
octaedro@octaedro.com
www.octaedro.cat

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat de les excepcions previstes a la llei. Dirigeixi's a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

ISBN: 978-84-9921-917-2

Dipòsit legal: B. 4292-2017

Traducció: Marta Breu Díez

Realització i producció: Editorial Octaedro

Disseny de la coberta: Tomàs Capdevila

Impressió: Press Line

Impress sobre paper ecològic, certificat FSC

Impress a la UE – *Printed in EU*

Introducció

Un vell món se'ns esmuny entre els dits. Els grups de Facebook, els llibres, els dibuixos animats o les sèries que ens recorden aquell vell món en què vam ser nens i nenes i vam viure la nostra infantesa triomfen més que mai. La nostàlgia ens envaeix perquè som conscients que el món dels nostres fills i filles ja no s'assembla, de cap manera, al d'abans. Fins i tot, en determinats moments d'efervescència tecnològica o de rapidesa desmesurada dels esdeveniments, ens podem arribar a sentir una mica estranys en la realitat actual. Aquests sentiments i aquestes sensacions personals de distància i estranyesa respecte del present han pres cos en les ciències socials, en el debat sobre si els temps que vivim són, com qualsevol període històric, una època de canvis o si més aviat estem immersos en un autèntic canvi d'època. És a dir, ens interroguem sobre si vivim uns decennis en què no sols s'està transformant la realitat del nostre món quotidià, sinó, de manera molt més profunda i radical, les seves regles de joc.

Han estat diversos els autors que, des dels anys vuitanta, han proposat perspectives que miren de comprendre el nostre present com un canvi d'època que trenca amb les normes, les regles i les lògiques de la modernitat establertes els segles XVIII i XIX. Així, des de Lyotard, amb la seva idea de la «post-modernitat», fins al recentment traspassat Zygmunt Bauman, amb la seva metàfora sociològica de la «modernitat líquida», des de Beck, amb la seva proposta d'entendre'ns com una «so-

cietat del risc», fins a Castells, amb la seva atenció a les xarxes i la tercera revolució industrial que representa Internet, hi ha hagut moltes propostes que han entès que en el present s'està produint un profund canvi d'època.

Segons la nostra opinió, totes encerten plenament en el diagnòstic. Les lògiques, els valors, els problemes, les pràctiques, els criteris..., tot el nostre món polític, econòmic, social, relacional, familiar o educatiu està deixant de respondre als paràmetres plantejats durant els segles XVIII-XIX i desenvolupats durant els últims dos-cents anys. No només canvien les respostes a les preguntes formulades per la modernitat, avui apareixen noves preguntes que no ens havíem formulat mai. I aquesta nova realitat que és el nostre present està demanant a crits canvis pertinents per a la nova època amb què ens toca bregar.

En l'educació, millor dit, en totes les educacions –l'escolar, la familiar, l'esportiva o la del temps de lleure–, aquest sentiment de desajust entre unes respostes antigues i unes preguntes que han canviat substancialment ens sembla evident. En realitat, des dels anys setanta del segle passat, algunes de les ments més agudes van preconitzar la necessitat de repensar i re practicar les educacions des d'uns nous paràmetres. Així, les teories de desescolarització (Illich, Goodman, Reimer...), els informes sobre la reproducció de la desigualtat social a l'escola (Bourdieu i Passeron, Coleman, Plowden...), la proposta del *homeschooling* (Holt) o la iniciativa de les Ciutats Educadores van néixer en un temps en què ja es parlava de la crisi de l'educació (tradicional) assenyalant la necessitat de noves mirades, noves organitzacions i noves pràctiques educatives a les escoles, els instituts, les universitats, les famílies, la ciutat, etcètera.

Des de fa un parell de decennis, a Catalunya, després d'uns anys seixanta i setanta de recerca d'educacions alternatives al model franquista, es viu un moment d'ebullició educativa. Han estat i són moltes les experiències familiars, escolars i territorials que miren de comprendre les noves

preguntes i d'aportar noves respostes pertinents a la canviant realitat actual. Precisament són aquestes noves experiències educatives les que, vistes en el seu conjunt, ens aporten algunes pistes sobre com tractar les educacions en aquest canvi d'època.

Així, com a element nuclear del llibre, ens apareix una nova perspectiva transversal a totes elles: tota educació requereix el plural per ser conjugada. Ja no podem continuar parlant d'educació, sinó d'educacions. I és que, atès el nou i canviant context social, educatiu i familiar, totes les educacions són necessàries per donar respostes adequades als reptes de la socialització. En altres paraules, avui ja és imprescindible entendre, plantejar i construir qualsevol resposta educativa, sigui en l'àmbit que sigui, des de la perspectiva de *les educacions*: familiar, escolar i comunitària, i la seva total interdependència. Aquí resideix la clau del llibre: no es pot intentar educar pertinentment al segle XXI sense tenir en compte aquestes tres dimensions i les seves estretes interrelacions.

L'objectiu del primer capítol del llibre és presentar aquesta perspectiva educativa transversal, juntament amb les fonts teòriques i pràctiques que l'avalen i la sustenten: per educar avui, qualsevol agent o espai socialitzador ha de tenir en compte les dimensions familiars, escolars i comunitàries i les seves interrelacions mútues. O, dit en altres paraules, davant la creixent complexitat social, ningú no pot educar pertinentment de manera aïllada, tancada o unilateral.

En segon lloc, volem compartir algunes de les noves preguntes i de les recents respostes que s'han donat al repte de concebre i practicar les diverses educacions des de la perspectiva de la interrelació i la corresponsabilitat de famílies, escoles i comunitat. Al llarg dels últims anys, els autors hem tingut el privilegi tant de conèixer com de generar diverses experiències i recerques educatives en aquesta línia, promogudes tant des de l'àmbit de les famílies, com dels docents, com de la comunitat. Els aprenentatges que hem pogut fer i

els coneixements que hem pogut adquirir gràcies a elles han estat molt rellevants. Al segon capítol del llibre hem recollit iniciatives i aprenentatges sobre com educar més i millor des de la perspectiva d'interrelació entre docents, famílies i comunitat (EFC), amb relació als diversos àmbits i dimensions de treball, experiències i bones pràctiques, errors i innovacions viscuts... i que ens han resultat molt útils en el procés de construcció d'aquesta perspectiva.

Precisament és la perspectiva EFC la que es posa en joc en el tercer apartat a l'hora d'analitzar quatre debats candents de les educacions d'avui dia. En aquest capítol, volem presentar una proposta per repensar i re practicar des de la vida quotidiana quatre dels reptes més rellevants de les nostres educacions avui. Uns reptes en què emergeix de manera molt clara la necessitat que siguin tractats des d'una perspectiva complexa, de corresponsabilitat i que incloguin les interdependències entre docents, famílies i comunitat: l'horari escolar, els deures, la pràctica i la identitat docent, i la vida en una escola intercultural. El plantejament d'aquest capítol és el de tractar aquests quatre debats a manera de casos per ser analitzats des de la perspectiva de les educacions, enteses com a interrelació, xarxa, conflicte i mútua dependència i responsabilitat de les dimensions familiars, escolars i comunitàries. Finalment, el llibre es tanca amb algunes de les idees més rellevants que s'han exposat a tall de conclusions.

Abans de donar pas al primer capítol, proposem unes breus idees a manera de «manual d'instruccions». Ens agradaria que aquest llibre i la perspectiva que presenta, d'interdependència i corresponsabilitat que relaciona alumnat, progenitors, institucions docents, entitats i comunitat (EFC), es fes servir sobretot com una eina per qüestionar l'educació present i per construir educacions alternatives. Amb ella, no pretenem assentar cap càtedra abstracta, general i universal sobre com és la realitat educativa i sobre com cal que sigui interpretada. Al contrari. El que busquem és compartir amb la lectora i el lector la perspectiva EFC, que disposa d'unes

eines per pensar i construir una educació millor per a i amb tots els infants, adolescents, joves, docents, famílies, entitats, ajuntaments...

Per això, proposem un llibre per ser utilitzat, discutit, rebutjat, implementat i contestat en debats i experiències educatives de qualsevol índole. La nostra principal motivació a l'hora d'escriure'l no és demostrar que el llibre o els seus autors tenen «raó», sinó que, partint de les reflexions i recerques fetes, sigui útil a les persones que pensen i actuen en els mons educatius i socials, especialment en els seus esforços per construir unes educacions més justes, més equitatives, més belles i més inclusives. Així, ens agrada pensar en aquest llibre com un possible martell per fer caure, conceptualment i políticament, segregacions i murs educatius; com unes alicates útils per arrencar desigualtats i exclusions; o com una paleta per imaginar i construir noves xarxes socio-educatives i noves educacions potser no pensades encara, basades en la justícia, el respecte, l'equitat i el dret de tothom al llarg de la vida a totes les educacions. Com que aquest és el nostre desig a l'hora d'escriure'l, ens agradarà molt poder rebre qualsevol tipus de comentari, experiència o debat en aquest sentit.

Moltes gràcies!

1. La perspectiva EFC

Com s'ha exposat a la introducció, la principal motivació que ens impulsa a escriure aquest llibre, sense desmerèixer l'amable invitació de l'editor d'Octaedro, és compartir amb les lectores i lectors les nostres preocupacions, aprenentatges, experiències i coneixements al voltant de les relacions educatives entre docents, progenitors i comunitat.

Ara bé, ho volem fer des d'una perspectiva una mica diferent de l'habitual, intentant no deixar de banda les múltiples realitats complexes i doloroses, que com el fracàs escolar, l'assetjament, l'absentisme, l'abandonament escolar prematur, les dificultats d'aprenentatge, les dificultats d'ensenyament, els abusos, les incomunicacions i contradiccions entre escola-institut i famílies, les escoles gueto i les escoles «tan-cades», les emocions negades i les negatives, les comunitats ignorades i les absents, i un llarg etcètera, articulen la vida i l'experiència educativa quotidiana de milers d'infants, joves, famílies, docents, regidors/res, monitors/res... L'objectiu del llibre no és, ni molt menys, buscar i assenyalar culpables. Al contrari. El que pretenem és posar el focus en les barreres estructurals, institucionals, organitzatives, mentals i relacionals que impedeixen i dificulten, en la vida quotidiana de nenes i nens, adolescents, progenitors, docents, monitors..., que les seves experiències amb les educacions siguin justament com haurien de ser: positives, estimulants i apoderadores per a tothom.

En altres paraules, el que ens mou és assenyalar com la història i l'estructuració quotidiana de les actuals dinàmiques, lògiques, procediments i relacions entre les diferents educacions marquen unes regles de joc sovint invisibles. Unes regles de joc invisibles de les quals, freqüentment, no som conscients i que marquen, orienten i condicionen el joc educatiu que s'intenta fer amb les millors intencions. Per la recerca sabem que moltes de les dificultats, incomoditats, problemes i desequilibris que inunden la tasca diària en escoles, famílies i comunitat no poden tenir respostes pertinents si es desconeixen les regles profundes i les barreres invisibles que orienten, sense saber-ho, aquesta mateixa educació quotidiana.

Per això, la perspectiva del llibre, que mira i analitza de manera interdependent els nens i nenes, els progenitors, les institucions docents, les entitats socials, les xarxes socioeducatives, i la comunitat, pretén ser, com hem dit, una eina útil per visibilitzar de manera concreta aquestes regles i barreres invisibles que condicionen què i com eduquem.¹ La perspectiva del llibre pot ser resumida, molt breument, en una frase: **per educar avui és imprescindible un treball en xarxa corresponsable entre famílies, docents i comunitat**. Ningú no pot educar en solitari o, pitjor encara, en contra dels altres agents. Les barreres, obstacles i dificultats en aquesta xarxa són impediments a una bona socialització. Educar avui és tan complex que tothom és necessari en aquesta xarxa educativa i tothom requereix dels altres agents.

La perspectiva que presentem al llibre no és nova. Al contrari, sortosament té una llarga tradició. La seva gènesi la podríem situar en les «escoles-ateneus» que la classe obrera va constituir des de mitjan segle XIX per culturitzar infants

1. En aquest sentit, seguim la proposta de Nancy Fraser. Per a la filòsofa nord-americana, avançar cap a una societat justa implica, sobretot, visibilitzar i remoure, de manera concreta, les barreres que s'oposen a la justícia, les objectives (institucionals, econòmiques, de poder...) i les subjectives (estereotips, victimització...). Fraser, N. (2012). *Sobre la justícia*. Barcelona, CCCB.

i adults. Uns centres que, com vam començar a reclamar un segle més tard, obrien les portes en un horari ampli per acompanyar al conjunt de la comunitat. I es constituïen com un nucli per irradiar i compartir cultura en el sentit més ampli del terme. Sens dubte, les escoles-ateneu eren un bon exemple del vincle estret entre docents, famílies i comunitat orientat a un objectiu comú: més i millor cultura per a les persones treballadores. Cosa que significava, sense cap dubte per a ells, més llibertat, més eines per comprendre i millorar les seves vides: saber més era ser millor i viure millor. Després va venir la llarga nit del franquisme, per a la qual, precisament, la llum del coneixement i la seva construcció col·lectiva, la cultura i els lligams socials eren extraordinàriament molestos.

Mentre això passava aquí, a Europa i al món, intel·lectuals com Ivan Illich, Torsten Husén o John Holt analitzaven i proposaven, amb l'auge dels moviments de la desescolarització,² noves formes de socialització basades precisament en el vincle entre infància, família i comunitat. Una comunitat entesa en un sentit molt ampli: que podia aportar tots els recursos necessaris per a uns aprenentatges i una socialització positiva per a tot l'alumnat.

En les mateixes dates, la UNESCO encarrega a Edgar Faure que lideri l'informe *Aprendre a ser*, en el qual, en la línia del que s'ha exposat, es proposa per primera vegada la idea de la «ciutat educativa». Atesa la complexitat social i els avenços tecnològics (si haguessin conegut Internet!), consideraven que tota la ciutat hauria de ser l'escenari dels processos d'aprenentatge i de socialització de les noves generacions. Una idea que va acabar cristal·litzant-se en el Primer Congrés Mundial de Ciutats Educadores a Barcelona (1990), en què es proposava, segons la formulació de Jaume Trilla, aprendre «la» ciutat, «a la» ciutat i «de la» ciutat. Una declaració

2. Tort, A. (2001). «Ivan Illich: la desescolarización o la educación sin escuelas». A: Trilla, J. (coord.). *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*. Barcelona, Graó.

d'intencions que va ser recollida pels Projectes Educatius de Ciutat per a la seva implementació. Sens dubte, el moviment de Ciutats Educadores i els Projectes Educatius de Ciutat són, juntament amb els Plans Educatius d'Entorn i les escapçades Zones Educatives, els referents més potents al nostre país en el desenvolupament i la implementació d'accions des de la perspectiva d'escoles, famílies i comunitat.

Contemporàniament,³ Paolo Freire al Brasil i Myles Horton als Estats Units promovien, en el marc de les seves croades alfabetitzadores-conscienciadores, les *citizenship schools* o escoles ciutadanes, que buscaven ampliar els límits temporals i d'espai de l'escola per construir, amb les famílies i la comunitat, formació per a la ciutadania activa, crítica i corresponsable. Uns moviments que han donat lloc a interessants fòrums, experiències i propostes d'escoles comunitàries, projectes socials o intervencions urbanes, que segueixen la proposta d'educar des dels tres pilars conjuntament: escoles, famílies i comunitat. Presa globalment, aquesta perspectiva global d'una educació en xarxa entre escoles-instituts, famílies i comunitat (EFC) la podem resumir en cinc grans principis.

- a) *Per educar, tothom és necessari i alhora és necessitat pels altres.* Totes les educacions i tots els agents han de ser reconeguts com a part significativa i rellevant en el procés de socialització i entesos, mirats i valorats com a tals.
- b) *Famílies, docents i comunitat no són part del problema educatiu, sinó part de la seva solució.* Els diversos agents, amb els seus diferents models i estils educatius, notablement les famílies, no són mai un problema per a l'educa-

3. Collet, J.; Subirats, J. (2016). «Educación y territorio: 15 años de Proyectos Educativos de Ciudad (PEC) en Cataluña (España). Análisis, evaluación y perspectivas». *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*. Barcelona, Universitat de Barcelona.

Collet, J. (2016). «Más enllà dels PEC, els PEE i les zones educatives: primers apunts per a una escola municipi». *Revista Catalana de Pedagogia*, 10, 12-32.

ció de nens, nenes i adolescents, sinó una part integrant d'ella i un element clau de la seva millora.

- c) *L'educació es produeix en xarxa.* Com més i millors relacions orientades a objectius comuns s'hagin construït entre els diferents agents i espais socialitzadors, millor serà l'educació que s'ofereix a les nenes, nens i adolescents (xarxes socioeducatives).
- d) *Cal partir de les capacitats i sabers de les persones, no dels seus dèficits.* Massa sovint, les diverses educacions tenen com a fil conductor la centralitat de les dificultats, les mancances i els dèficits d'infants, famílies, docents... Aquest és un punt de partida erroni, ja que només treballant amb i des de les capacitats, els sabers i els poders de les persones, famílies, escoles, entitats, ajuntaments... es poden construir noves realitats millors per a tothom.
- e) *Participació i qüestionament de les relacions de poder tradicionals en educació per l'equitat.* Finalment, aquestes relacions s'han de plantejar des de l'horitzontalitat d'una xarxa que busca construir oportunitats equitatives i inclusives d'aprenentatge *amb i per a tothom* al llarg de la vida.

Aquesta perspectiva EFC, la utilitzem com a eina per qüestionar les realitats educatives presents. Especialment per identificar aquelles barreres i dificultats perquè aquest treball educatiu en xarxa es produeixi amb fluïdesa i responsabilitat.

Sobre els autors

Jordi Collet Sabé és professor titular de Sociologia de l'Educació a la Universitat de Vic-UCC (Barcelona) i Honorary Research Senior Associate de l'Institute of Education (University College de Londres). Ha estat investigador de l'IGOP (Institut de Govern i Polítiques Públiques, Universitat Autònoma de Barcelona) i és investigador del GREUV (UVIC-UCC).

S'ha especialitzat en temes com els canvis en la socialització familiar, les polítiques educatives, les relacions entre escoles, famílies i comunitat, el treball educatiu en xarxa, la participació ciutadana, joventut i associacionisme, la governança escolar i la lluita contra el fracàs escolar i les desigualtats educatives. Ha publicat nombrosos articles i llibres, com *¿Cómo y para qué educan las familias hoy?* (Icaria, 2013); «La educación familiar hoy: nuevos modelos, nuevas tensiones y nuevas desigualdades» (*Cuadernos de pedagogía*, 2014); «Educación y territorio: 15 años de Proyectos Educativos de Ciudad en Cataluña» (*Scripta Nova*, 2016, con Joan Subirats); «Proyecto Enxaneta. Apoyo para el éxito escolar de todo el alumnado: bases teóricas y metodológicas» (*Temps d'Educació*, 2016); o «Transforming the identity of head teachers in Catalonia through assessment» (*Journal of Education Policy*, 2016).

Antoni Tort Bardolet és doctor en Pedagogia (1995) per la Universitat de Barcelona (UB) i professor titular de la Universitat

de Vic-UCC, on va ser degà de la Facultat d'Educació. Actualment compagina la docència i la recerca amb la direcció de l'Escola de Doctorat de la mateixa universitat.

Ha participat en recerques sobre la relació entre educació, cultura i territori, la formació del professorat, l'evolució de les teories i corrents pedagògiques i la connexió entre l'escola i la comunitat. A més de diversos articles, és autor i coautor d'obres, entre les quals destaquem: *Opinions públiques sobre l'educació* (Premi Pallach, 1996); *Els grans autors i l'escola* (1987); *Aprendiendo de las innovaciones en los centros* (1998); *Pedagogías del siglo XX* (2000); *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI* (2001); o *Magrebíes en las aulas. Municipio, escuela y educación: un caso a debate* (2005).

Conjuntament, **Jordi Collet i Antoni Tort** han publicat *Famílies, escola i èxit. Millorar els vincles per millorar els resultats* (Fundació Bofill, 2011); *Millors vincles, millors resultats? La relació entre docents i famílies per a l'èxit acadèmic de tot l'alumnat*. (Fundació Bofill, 2014); «Escuelas, familias y resultados académicos. Un nuevo modelo de análisis de las relaciones entre docentes y progenitores para el éxito de todo el alumnado» (*Revista Profesorado*, 2014); «What do families of the “professional and managerial” class educate their children for?» (*British Journal of Sociology of Education*, 2015). L'última publicació conjunta que han fet ha estat la coordinació del volum *La gobernanza escolar democrática* (Morata, 2016).

Índex

Introducció	7
1. La perspectiva EFC.	13
Una petita història de les barreres que dificulten les (bones) relacions entre escola, famílies i comunitat	18
Les cinc barreres entre escola, famílies i comunitat... O com les estructures institucionals influeixen de manera invisible	23
Les famílies i la comunitat no formen part de l'escola.	23
Qui educa bé? Models de relació entre docents i famílies	27
Escola general vs. famílies concretes: el tema dels continguts	32
No totes les famílies són iguals: les visibles, les invisibles i les hipervisibles	34
Les desigualtats com a barrera clau entre docents i famílies	36
Escola, famílies i comunitat (EFC): la perspectiva imprescindible per educar (bé) avui	37
Relacions entre escola, famílies i comunitat segons la proposta neoliberal	37
Bases per a uns bons vincles entre els docents, totes les famílies i la comunitat.	38

2. Àmbits i propostes de millora de les relacions entre docents, famílies i comunitat	49
Àmbits per a la millora	49
Àmbits d'actuació i condicions de possibilitat	57
Introduir dinàmiques de recerca als centres, especialment de recerca-acció.	59
Projecte «contextualitzat»: ni estàndard ni «des de fora»	60
Altres condicions que cal tenir en compte	61
Més enllà de la formalitat.	62
El paper de les AMPA. La dimensió educativa i comunitària de la participació de les famílies en el sistema educatiu.	64
Propostes i avenços	66
Annex	71
Document 1. Proposta per operacionalitzar el pla d'actuació.	71
Document 2. Exemples de pistes per fer el pla d'actuació.	72
Document 3. Proposta d'avaluació del centre per part de les famílies	75
3. Repensar els reptes educatius des de la perspectiva EFC	79
Els temps educatius	79
Els deures	87
La funció docent en una institució oberta	98
La relació amb les famílies com a projecte institucional	98
Recompondre la professió, reinstaurar el centre educatiu	104
L'escola intercultural	110
Conclusions	125
Sobre els autors.	131